

УДК 81'367

Грицик Н.

КЛЮЧОВІ ОБРАЗИ У ПОЕЗІЇ ВІРИ ВОВК

У статті здійснено розгляд ключових словесних образів, які формують основу індивідуального поетичного словника Віри Вовк. Розглянуто особливості авторської репрезентації образу Україна, концепту час, назв природних стихій та найчастотніше вживаної колоративної лексики.

This article deals with the problem of dominant verbal signs of V. Vovk's individual poetic vocabulary. The peculiarities of author's representation of Ukraine, the concept time (час), nominations of natural elements and colours are investigated.

У сучасній українській лінгвостилістиці дослідження мовторчості Віри Вовк здійснюється у контексті вивчення мовностилістичних систем авторів української діаспори. На сьогодні вже набутий достатньо продуктивний досвід з'ясування фоностилістичних (Г. Сюта), лексико-семантичних (Н. Грицик, О. Бірюкова), структурно-граматичних рис її індивідуальної поетики. Завданням цієї розвідки стане визначення найвиразніших словесних образів, семантичне навантаження та функціональна активність яких дозволяє визнати їх ключовими для поетичного словника цієї авторки. До таких зараховуємо передусім макрообраз *Україна*, концептуальний образ *час*, а також складники лексико-тематичних груп „назви природних стихій” та „назви кольорів”, які у поезії Віри Вовк формують показові, семантично й кількісно репрезентативні мікропарадигми.

Семантичне розгортання образу *Україна* традиційно пов'язане з текстовою актуалізацією художнього топонімікону. У мовостилі В. Вовк він репрезентований ключовою лексемою *Україна* та її топонімічними конкретизаторами *Київ*, *Львів*, *Дніпро*, *Карпати*, тобто власними назвами, які не тільки об'єктивно маркують національний географічний простір, але й мають виразне етнокультурне навантаження, пор.: (*Розплющуються зіниці України* (І.У, 26); *Тут*

стане **Київ** золотоголовий (І.У, 24); *Мій призначений / кинув тінь хрестів та бань ворожбитних / на хвилі Дніпра* (Ч. ак., 6); *Небесні дзеркала пливли в Дніпрових водах* (М., б/с); *Уночі іскристо світили зорі свій відвічний Львів* (П., 18).

Однак у розбудові ключового образу *Україна* беруть участь не тільки найвідоміші топонімічні асоціати. Семантичні проміжки між названими концептуальними топонімами авторка заповнює естетично модифікованими регіональними назвами *Почаїв, Іржавець, Самбір, Гошів, Кути, Тюдів, Підзамчя, Прут, Вижниця, Глибокі Доли* тощо. В авторських поетичних контекстах вони оформлюються як мовні знаки “малої вітчизни”: *Ти [Богородиця] з Почаєва і з Іржавця, з Самбора, з Зарваниці і з Гошова* (П., 183); *Міст на Вижницю/ Високо вигнув хребет* (Ч. ак, 53); *Старе Підзамчя осипало рожі* (П., 41). Цілий ряд таких слововживань підпорядковані стилістичній реалізації типових доля діаспорної поезії загалом та ідіопоетики В. Вовк зокрема мотивів туги за втраченою батьківщиною, спогадів про дитинство тощо. Про це свідчать їх загальне ностальгічне забарвлення, насичення інтимізувальними елементами (епітети *рідний, далекий, забутий*), інтенсивність текстового розвитку асоціативного ланцюжка *Україна – спогад, спомин, сон, привид* тощо. Пор.: *Рідний Тюдів біля Кут* (П., 41); *Лине до мене в години пізні / Все, що далеке, давнє, забуте, / Все, що в глибокий спомин закуте, / Привид чи Тюдів, з’ява чи Кути* (Зел. в., 24); *Відпливли до Прута / Твої повір’я й надії* (Ч. ак, 53); *Глибокі Доли, ясне поле / У тиші й волошковім сні* (П., 18). Ці образи, на думку М. Коцюбинської, забезпечують впізнаваність поетичної стихії Віри Вовк, яка реалізується “в усьому: в образній сфері, стихії природи, в географізмах, подієвих та історичних реаліях” [3, 5].

У ролі контекстуальних синонімів до назви *Україна* функціонують також вислови *рідний край, моя земля: за далями далекими .. лишилася моя земля* (Зел. в., 23); *Бачу обриси лиць, чую запах ялиць в ріднім краю* (П., 76.).

Безпосередню семантичну причетність до ключового образу *Україна* виявляє образ *мова*. Він розгортається за рахунок лексем *мова, говір, слово*, епітетна сполучуваність яких із прикметниками *рідний, сопілковий, золотоустий* засвідчує однозначно позитивну їх оцінність: *Люди їх слухали в рідній мові, / в слов’янським говори*

сопілковім (І.У, 25); *Зішли йому співати стиха / Слова від мене сопілкові* (П., 59); *Ти передав нам вартості нетлінні / В обряді та золотоустій мові* (І.У, 31).

До ключових одиниць поетичного словника В. Вовк належить концептуальний образ *час*, вербалізований у номінаціях *рік, доба, століття, хвилина, світанок, ранок, день, вечір, сутінки, ніч* та ін. Прикметною ознакою ідіостильового освоєння цієї абстрактно-філософської категорії є її естетизація як мовного знака етнокультури [1; 3]. Адже в інтерпретації авторки цілий ряд абстрактних ознак часу (напр., його минушість, незворотність, циклічність повторюваності пір року, швидкість чи повільність перебігу) набувають візуально й аудіально відчутних обрисів через порівняння, зіставлення із звичними для людини з українським способом мовомислення явищами, рослинами, предметами тощо. Наприклад, швидкоплинність часу передається в оригінальній індивідуально-авторській метафорі *часові коні*: *Часові коні зроблені з вітру* (Зел. в., 60); *Часові коні біжать, минають, / летять з початків непроглядних, / у досконалий глиб прямують* (Зел. в., 60). Виразно етномаркованими є також: а) епітетна сполука *вишивана ніч*: *В вишивану ніч загорнути холодні тіла, / засмагли уста напоїти вином* (П., 80); б) вербалізоване в структурі порівняння асоціативне зіставлення дня із соняшником, що розгортається в лексично-образному ряду *день – сонце – соняшник*: *Схилився день до заходу, як соняшник* (П., 75); *божий день хилить голову / соняшником до заходу* (П., 384); в) опредметнений побутовизмом *макітра* персоніфікований образ ночі: *За топірцем манджає білий день, / І ніч готує знов зірок макітру* (П., 81). Такі метафори свідчать про “органічне постійне відчуття внутрішнього кровного зв’язку з Україною” [3, 8].

Український спосіб світосприйняття і світовідображення домінує і в темпоральних метафорах, які художньо окреслюють особливості настання, перебігу часу, зокрема, певного відтинку доби. У центрі таких образів – переносно вжите дієслово, смислово узгоджене із семантикою метафоризованого компонента через зоосимволи, орнітосимволи: *День вийшов білою чайкою* (Ч. ак, 13); *Як коні, чвалом пронесли віки над ними* (М., б/с).

Загалом можна відзначити, що образи, які вербалізують абстрактну семантику часу, моделюються в руслі специфічної

філософсько-ностальгійної тональності поезії Віри Вовк і водночас відбивають генетичну закоріненість її індивідуального мовомислення в національну поетичну систему.

Значний корпус аналізованого авторського словника формують одиниці лексико-тематичної групи “назви природних стихій”. Передусім це образ *небо*, назви небесних світил (*сонце, місяць, зорі*) та назви явищ природи. Їх текстове розгортання у поезії В. Вовк має ряд структурно-семантичних особливостей. Так, за нашими спостереженнями, образ *небо* структурується різними функціонально-естетичними моделями, найбільш показовими з яких виявляються: а) епітетизована антропоморфізація (*Знову блаватніє небо струнке* (І.У, 42); б) епітетна й метафорична зооморфізація (*небо повне лагідних отар* (П., 80); *Небо заповнила / Овеча лагідність хмар* (Ч. ак, 18); в) метафорично-опредметнювальна побутовизація (*Прикриє неба оксамитна плахта / Твоє чуття, і божевільне серце* (П., 152).

Колірні ознаки неба передаються епітетами з конкретно-чуттєвим змістом: *голубе небо гасне* (І.У, 43); *Небо ширить сизі крила* (І.У, 5).

Продуктивними текстотвірними елементами поетичного словника Віри Вовк слід визнати астроніми *сонце, місяць, зорі*. Зазвичай їх метафоричне осмислення і репрезентація відбувається цілковито в руслі національної словесної традиції, згідно з якою однією з домінантних смислотвірних сем є ’колір’. Відповідно до цього усталюється індивідуальна норма епітетної сполучуваності: *сонце – золоте, місяць – срібний, зоря – срібна*, пор.: *золоте сонце на піраміді граніту* (Ч. ак., 24); *несміло виткнувся з-за хмари срібний ріжок молодика* (М., б/с); *Зійшла назустріч срібна зірниця* (Т., 69). Крім таких прикметників з експресивно-нейтральною або конвенціоналізованою колірною семантикою щодо астронімів, уживаються й експресивно-оцінні епітети: а) піднесено-урочистого звучання (*Предвічне сонце встає із хвилі* (І.У, 5) або знижено-оцінні (*розбитий місяць / в калейдоскопі собору* (М., б/с); *лиш людодіне сонце понад вами* (І.У, 36).

Інтимно-лірична тональність притаманна складним метафоричним комплексам, у рамках яких номінація *зоря* стає елементом лексично-образного ряду *Бог – небо – сонце* і сакралізується. Пор.:

*Та пісня, що не гине у могилі, / Полине взгору й, розірвавши небо,
/ Впаде в долоні **Бога**, як **зоря**; **Оті пречисті, сині, де сяють, Як
сонце й зорі**, – **Господа сліди** (І.У., 24).*

Колірні номінації формують обширний фрагмент індивідуальної мовної картини світу В. Вовк. Повторюваними, найчастотнішими у мові її віршів виявляються назви архетипних (*чорний, білий*), основних спектральних (*червоний, синій, зелений, жовтий*) кольорів. Важливими засобами естетизації поетичного вислову слугують також колірні номінації з традиційною поетичною семантикою (*сірий, срібний, золотий*).

Найпродуктивнішими з погляду поетичного текстотворення Віри Вовк слід визнати колоративи *білий* та *чорний*. Засвідчуючи практично необмежене коло лексико-семантичної сполучуваності, вони не тільки підтримують і продовжують народнопоетичну традицію, але й розвивають її в оригінальних авторських образах. Їх домінування в аналізованій авторській метафорі можна пояснити і належністю чорної та білої барв до архетипних кольоропозначень, через які первісна людина усвідомила поняття кольору [4, 77]. Тому природно, що саме ці колоративи найчастіше залучаються до процесів метафоротворення, виконуючи описову функцію та входячи до складу поетичних характеристик: *Здавалося і квітам, і зелям, / Що ти – весняний **білий день*** (П, 45); *В саду моргали **зорі білі*** (П, 41); ***Чорну скибу оре плуг*** (І.У., 5).

Традиційно позитивною експресією вирізняються мікрообрази, означувані епітетом *білий*. Активно вживаний щодо дистрибутивів *будинок, береза, квітка, крило* і т. ін., він є і денотативною, і конотативною характеристикою зображуваного: *Над **домом білим**, де живе сусідка, / Де **білі берези** клонились ігнулись, / Ряснів наш гербарій і зіллям, і листям* (П., 54); *Я радо несу під **білим крилом** / Свої скарби таємні* (П., 140); *Моя **душа** роменом **біла*** (П., 52); *Доле, доле, **квітко біла**, / Ти несеш мені весну* (П., 48).

Показовим для поетичного словника В. Вовк є також вживання колірної номінації *білий* у значенні “чистий”, “святий”: *Підносиш **білі непорочні руки** / Благословенням на брудне і красне* (П., 183); *У пралісах, що хижістю роздерті, / **Цвітуть для Бога білі орхідеї*** (П., 87); *Дамо їх Марії з побожного древа / **В білій церкві** на горбі* (П., 130).

Авторське освоєння оцінної семантики *чорного* кольору ґрунтується на традиційному його трактуванні як барви, що пов'язана з негативними явищами, емоціями, сумними подіями тощо, “символізує п'тьму, смерть, горе, відчай, скорботу, вселенське зло” [5, 410]. Пор. як у складному асоціативному комплексі на позначення неба прикметник *чорний* виконує функцію опосередкованої метафоричної характеристики стрижневого образу: *місяць б'є цвяхи / в запалі груди / випалює чорні печаті* (І.У., 39).

Індивідуально-авторська практика уживання прикметника *чорний* підтверджує згаданий вище її тісний зв'язок із символікою смерті. У такому смислово-експресивному ракурсі епітет сполучається з назвами дерев, етноконотованими назвами місця тощо: *Сонце, де ти? / В чорному яру / Чорний цвіт* (І.У., 44); *І смерть, може, стукнула легко об шибу / Гілкою чорних акацій* (П., 127); *не приноси мені чорних троянд* (П., 130); *Гляділа смерть недавно це на них / так чорно, як на перші каравели* (П., 87).

Особливий етнокультурний зміст прочитується в авторській метафорі *смерть малює чорні писанки* (П., 147). Окрім вербалізованої семантики смерті вона містить також прихований (до того ж не кожним читачем декодовуваний) пласт регіональних гуцульських вірувань і традицій.

У мовотворчості В. Вовк колоратив *чорний* уживається і як психологічний епітет до іменників абстрактної семантики. Зокрема, він виявляється експресивним стрижнем авторського метафоричного осмислення Чорнобильської трагедії: *Чорний жаль, / Чорний жар / Чорний біль / Чорнобиль*. Семантичні прирощення, які спостерігаємо у цьому випадку в прикметнику *чорний*, забезпечуються відштовхуванням від прямого колірного значення і переростанням в узагальнено-образне, символічне, в якому домінують семи 'горе', 'смерть'.

Як бачимо, до найбільш семантично й функціонально навантажених одиниць індивідуального словника Віри Вовк належить образ *Україна* (включно з його топонімічними та гідронімічними конкретизаторами), образ *час*, назви природних стихій та колоративи. Зазначаючи помітних функціонально-естетичних трансформацій відповідно до особливостей індивідуально-авторського бачення світу, вони залишаються виразно орієнтованими на побудову національно-культурної парадигми.

Список умовних скорочень:

- Зел. в. – Вовк В. Зелене вино. – Нью-Йорк: Пролог, 1964. – 79 с.
І.У. – Вовк В. Іконостас України: містерія. – Нью-Йорк, 1988. – 49 с.
М. – Вовк В. Меандри: Поезії. – Ріо-де-Жанейро, 1979.
П. – Вовк В. Поезії. – К.: Родовід, 2000. – 421 с.
Т. – Вовк В. Триптих до циліндрованих картин Юрія Соловія. – Ріо-де-Жанейро, 1982. – 72 с.
Ч. ак. – Вовк В. Чорні акації: Поезії. – Мюнхен, 1961. – 64 с.

Література

1. Єрмоленко С. Я. Нариси з української словесності (Стилістика та культура мови). – К.: Довіра, 1999.
2. Жайворонок В. В. Знаки української етнокультури: Словник-довідник. – К.: Довіра, 2006.
3. Коцюбинська М. Метаморфози Віри Вовк / Вовк В. Поезії – К., 2000.
4. Півторак Г. Сім барв веселки // Мовознавство. – 1969. – №4.
5. Тресиддер Дж. Словарь символов. – М., 2001.